

KÉSZ BARNABÁS¹

A SALÁNKI NÉPI KERÁMIA REKONSTRUÁLÁSA²

A jelenlegi Kárpátalja területét az iparosodás az országos átlagnál kevésbé érintette, leszámítva a vidéken általánosan elterjedt kenderfonást és szövést, valamint a tanulmányunkban górcső alá vett fazekasmesterséget.³ A források szerint a fazekas kisipar a 20. század első feléig fontos szerepet játszott az ungi, beregi, ugocsai és máramarosi falvak gazdasági életében, amit a szép számban fennmaradt, jobbára a vidék fazekas központjaiból származó cserépedények is bizonyítanak. Kárpátalja területének agyagművességét a szakirodalom a Felső-Tisza-vidék fazekasságához sorolja.⁴ E nemzetiségi, vallási, kulturális szempontból rendkívül színes régió fazekasközpontjai közül Sárospatak a felvidéki, Nagybánya, Máramarossziget és a többi keleti központ pedig a román, erdélyi és ruszin fazekasság hatása alatt állt. Ugyanakkor a földrajzilag e két véglet közé eső Ungvár, Munkács, Beregújfalú, Derecske és Nagyszőlős fazekassága átmeneti, vegyes vonásokkal bír.⁵ Mint Kresz Mária írja, a Felső-Tisza-vidék fazekasságának színskálájában az alföldi fekete-fehér és az erdélyi sárga-zöld színezés egyaránt előfordul.⁶ Kiadványában a szerző több munkácsi mázas agyagedény fotóját is publikálja.⁷ Képes albumában Csopor István is közli néhány kárpátaljai kerámia fotóját,

¹ Dr. Kész Barnabás PhD, főiskolai docens, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, Ukrajna; email: kész.barnabas@kmf.org.ua

² Jelen tanulmány Kész Barnabás doktori értekezése V. fejezetének és a dolgozat mellékletének alapján készült, átdolgozva (Kész 2018, Kész 2018a.). A szerző e témából írt másik tanulmányát lásd: Kész: 2019.

³ Kelemen 1939: 467.

⁴ Domanovszky 1973: 45–46; Csopor 2013: 31–33. A kutatott kistérség fazekasságát érdemes összevetni a Kós Károly által leírt mezőszéki agyagművességgel. (Kós 2000, 1: 317–328.) Az agyagmunka leírását lásd még: Viski 1941: 274–281.

⁵ Csopor–Csuporné Angyal 1998: 160–164; D. Rácz 2014: 402.

⁶ Kresz 1991: 86. Kresz Mária a magyar kerámia neves kutatójaként nemcsak leírta fazekasságunk alapjait, felhívta a figyelmet a fazekas hagyományok további kutatásának fontosságára (ez Kárpátaljára fokozottan érvényes), de sokat tett a még élő fazekasmesterség megmentése érdekében is.

⁷ Mándoki *butykoskorsó* (223. kép), mezővári egyházi *nagykancsó* (1837, 224. kép), munkácsi *köcsög* és *kanta* (229. kép), egy munkácsi *korsó* (230. kép), valamint egy salánki *emberkorsó* (1913, 243. kép).

a helyi fazekasközpontok közül pedig Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt, Beregújfalut, Nagyszőlöst említi meg.⁸

Anélkül, hogy a részletekben túlságosan elmerülnénk, vizsgáljuk meg, mit találunk a néprajzi szakirodalomban a térség fazekasságával kapcsolatosan! A Felső-Tisza-vidéken az agyagművesség fejlődésének minden feltétele adott volt. Ungvár, Beregszász környékén elsörendű tűzálló agyagot, Nagybányán emellett a mázhoz szükséges ólmot is bányásztak. A fazekascéhek is korán alakultak, magyar nyelvű kiváltságlevelet Munkácson 1592-ben, Ungváron 1686-ban kaptak. Amikor az agyagipar oktatását a 19. század végén államilag megszervezték, a fazekasképzés fő központja Ungvár lett. 1900-ban Munkácson 57, Ungváron pedig 43 iparengedéllyel rendelkező, mázasedényt égető fazekas dolgozott.⁹ Adataink tanúsága szerint a hatóságok megkísérelték ösztönözni a régió háziiparának fejlődését, de nem sok sikerrel.¹⁰ Mint a szakirodalomban olvasható, „... az egykori Ung, Ugocsa és Bereg megyék fazekasságának legfőbb központja Ungvár volt. Termelését alapvetően meghatározta, hogy Ungvár és Beregszász környékén elsörendű tűzálló föld volt, így zömében használati edények készültek itt (...), még 1900-ban is 53 fazekast tartottak itt számon, s talán nem véletlen, hogy a századforduló körül megrendezett jó szándékú, de a mesterségnek igen sokat ártó fazekastanfolyamoknak is éppen Ungvár adott otthont.” A főleg használati edényeket felvonultató ungvári fazekastermékek közül más központokhoz képest csak egy edényforma különíthető el: „az ételhordó szilke, amely színezésében, formájában és díszítőmotívumaiban a nagybányai szilkékkal mutat erős rokonságot (...) Stílusuk (...) átmenetet képez a sárospataki és nagybányai között, mivel gyakran és szívesen alkalmazzák az ecsetet is a díszítésben.”¹¹

Az ungi mellett Kresz Mária meghatározta a munkácsi fazekasság jellemzőit is: „E munkácsi edények – korsó, kanta, köcsög – indás virágmintával ékesek, a

⁸ Csupor 2013: 31. A kiadványban szerepel egy nagyszőlősi *butykoskorsó* (1899, 425. a–b. kép), egy munkácsi *butykoskorsó* (18. század, 430. kép), a Kresz Mária által is bemutatott munkácsi vizeskorsó (19. század 2. fele, 429. kép), egy ungvári tál (19. század 2. fele, 428. kép), két gödényházi tál (19. század 2. fele, 485. kép és 1887, 486. kép), valamint két, helyileg be nem azonosítható edény: nagy *szilke* (19. század 2. fele, 426. kép) és *butykoskorsó* (19. század, 427. kép).

⁹ Kresz 1991: 63. Egy másik bejegyzés szerint a munkácsi fazekascéh 1686-ban alakult, s 1900-ban a városban 53 fazekas dolgozott. (Kresz 1991: 64.)

¹⁰ 1877-ben például megalakult a „Felsőtiszavidéki háziipart terjesztő egyesület”, melynek tevékenysége abban merült ki, hogy Beregszászon megnyitott egy „női ipar-tanműhelyt”, Munkácson pedig egy „gyermekjáték tanműhelyt”. Fagócsy Péterffy József miniszteri biztos 1878-ban Beregszászon „kosárfonó tanműhelyt”, később Munkácson „művészeti tanodát” létesített. De e kezdeményezéseknek semmilyen gyakorlati haszna nem volt. Egyébként ekkortájt, pontosabban az 1872. évi első magyar ipartörvénynek megfelelően váltották fel a céhszervezetet az ipartársulatok.

¹¹ Csupor–Csuporné Angyal 1998: 161.

mintát írókával írták. A díszítmény apró részletei is figyelemre méltóak, mint pl. a virágszár vonalakkal való áthúzogatója, mely a reneszánsz ornamentika egyik jellemző sajátossága. Korsóiknak – kantáiknak csak a szája volt mázas, a földfestékes díszítményt az edény vállán helyezték el: fehér sávra barna engobbal írtak, és elszórt sárga mázfoltokkal díszítették. A korsók összenyomott szája rostélyos volt, de épp úgy nem volt csecsük, ahogy a felvidéki vagy sárospataki korsóknak sem. A kanta formája a gömöriekével egyezett meg, köcsögeik, tejesfazekaik kihajló szájuak voltak, fülük a vállból indult, hogy szájukat le lehessen kötni.”¹²

A beregi és ugocsai központok közül kiemelkedett még Beregszász, Dercen, Nagyszőlős, de különösen Beregújfalú, ahol szintén mázfoltos korsók készültek. „Ezek az alföldi típussal egyeznek meg, csecsük is van, nyakuk viszonylag rövid és elég széles, a vállon körbefutó indás díszítmény egyes elemeit szabálytalan zöldfoltokkal töltik ki. Ez a korsótípus különösen Szatmár és Bereg Tisza menti falvaiban volt kedvelt, korsókendő is tartozott hozzá, amellyel a két korsót összekötve, vállra vetve mentek a nők a folyóra vízért... A kanta formája megegyezett a munkácsival, szája zöld volt és fehér földfestékes oldalát zöld mázzal fröcskölték meg éppúgy, mint a nagyméretű, sárga mázas butykosokat, amelyek leggyakrabban református egyházak számára készültek, és abroncsokkal és plasztikus mintákkal díszítették őket. Nagyméretű kancsók is készültek úrvacsorai bor tartására, ezeket általában zöld máz fedte...”¹³ Kresz Mária bemutat többek között egy hatalmas, domborműves szőlőfürtökkel és virágokkal díszített, zöldmázos beregi boroskorsót, amelyet 1837-ben készítettek a vári református egyház számára.¹⁴ Emellett felhívja a figyelmet arra, hogy e vidéken a vizeskorsóhoz hozzátartozik a keskeny, hosszú, két végén mintás *korsókendő*, amivel a két korsót összekötötték és vállra vetették – e korsóhordási mód csak a Felső-Tisza-vidékére volt jellemző.¹⁵

Hosszú évek óta kutatom az ugocsai magyarság hagyományos tárgyi kultúráját, amelynek a népi kerámia is fontos szegmensét képezi. Ezért a kárpátaljai fazekasság szemléltetésére egy szűrőpróbaszerű vizsgálatnak vettem alá szülőfalum, Salánk¹⁶ népi mesterségeit, azon belül is a tradicionális paraszti

¹² Uo. Munkács és Ungvár fazekasságának alig van irodalma, bár az ungvári agyagipari szakiskola egyik tanára, Pap (Popp) János már 1887-ben írt egy kis közleményt a *Művészi Iparban* „Az ungvári majolika” címmel. (Kresz 1991: 98.)

¹³ Csupor–Csuporné Angyal 1998: 161.

¹⁴ Kresz 1991: 65; 224. számú kép

¹⁵ Kresz 1991: 64.

¹⁶ Az egykori ugocsai mezőváros jelenleg Ukrajna Kárpátalja megyéjének Beregszászi járásához, a Tiszaújfalvi kistérséghez tartozó község.

gazdálkodásban korábban fontos szerepet játszott, de (a famegmunkálástól, kádármesterségtől eltérően) mára teljesen elsorvadt agyagművességet. A leírások és a fennmaradt cserépedények, kerámiatöredékek egyaránt bizonyítják, hogy más kárpátaljai településekhez hasonlóan egykor Salánkon is virágzott a magyarság ősi kultúrájának szerves részét képező fazekasmesterség.¹⁷ Ezt a Fazokas, Fazekas előnév gyakori előfordulása mellett alátámasztja az is, hogy a környék agyagos talaja kitűnő alapanyagul szolgálhatott a kerámiaipar számára. A településen ma is működik a kolhozrendszer idején létesített téglagyár, a helyben talált agyagot pedig Hidi Endre neves nagydobronyi keramikus is kiválóan minősítette.¹⁸ A kertünkben rendszeresen fordít ki az eke cseréptörmelékét, amely kimondottan egy pontba koncentrálódik. Nagyszüleim elmondása szerint itt valaha cserépetető kemence volt. A cseréptöredékek között az edények mellett nagyszámú cseréppipa is a felszínre került. E fragmentumok között feltűnően nagy számban bukkantam az archaikus lábás serpenyőnek (*dudus serpenyő*) a lábaira és üreges nyeleire. Emellett cseréppipák és madár alakú sípok (*fütyülők*) is előkerültek a föld alól. J. R. (szül. 1928) salánki adatközlőm elmondása szerint a rimaszombati fazekasok sátoros szekérral hozták Salánkra a portékájukat, melyért két-három merítés terményt kértek. A salánki fazekasok is tőlük tanultak, mint például Mán József.

Sajnos ez a mesterség Salánkon a 20. század első felében teljesen kihalt. Ennek oka a gyári fém-, üveg- és porcelánedények elterjedése, valamint az ízlésváltozás lehetett.¹⁹ Szép számban maradtak fenn viszont cserépedények, amelyek alapján rekonstruálni lehet a település fazekasságának jellegzetes vonásait. A gyakran épségben fennmaradt, vagy akár ma is használatban lévő, mázas vagy anélküli vizeskorsók, pálinkásbutellák, kancsók, fazekak, lekvárosszilkék, tésztaaszűrők, dohánytartók és más cseréptárgyak a mai szemlélőt is lenyűgözik letisztult vonalaikkal vagy tekintélyes méreteikkel.

¹⁷ Lásd: A fazekas-kályhás mesterek és háziiparosok megoszlása 1900 körül, térkép (Szulovszky 2005: 273.).

Egy 1900. évi statisztikai adat szerint Alsóremetén és Nagyberegen 2–2, Dercenben 1, Beregújfaluban pedig 6 fazekasmester dolgozott, ellátva a környéket aratókorsókkal, csupokkal, szilkékkal, tálakkal, szűrőkkel. (Punykó Mária kéziratosa közlése, hivatkozik: Magyar Statisztikai Közlemények, 2. kötet. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása, 1904. Készítette Dr. Kresz Mária (EA 10363)

¹⁸ A helyi magyarság körében a fazekasság szinte egyedüli folytatója a nagydobronyi Hidi család. Id. Hidi Endre munkáinak eredetisége abban rejlik, hogy a vidék hagyományaira támaszkodik, szívesen használja az évszázadok során e tájon kialakult motívumokat. Sajátos formájú, tetszetős vázái, köcsögei, állatfigurái, széles ujjú fehér inget, kalapot, csizmát viselő férfialakjai sokat megőriztek a magyar népművészet ősi tisztaságából.

¹⁹ Szulovszky 2009: 561.

Leginkább az egyházi és múzeumi gyűjteményekben, különféle leírásokban találkozhatunk olyan cserépedényekkel, amelyek analógiái a világi használatból mára nagyjából kikoptak. Ezek a tárgyi emlékek különösen fontosak a letűnt hagyományos népi életmód dokumentálása, rekonstruálása szempontjából. A kárpátaljai református gyülekezetek úrasztali borosedényeiről írt tanulmányában P. Szalay Emőke megjegyzi, hogy mivel a kálvinista egyházban erre vonatkozóan nem volt semmilyen kötelező előírás, a templomokban olyan edényeket és terítőket találunk, amelyek korukban mindennapi használati tárgyak, a profán élet megszokott eszközei voltak. De míg a világi életben az idő múlásával nagyjából elpusztultak, addig egyházi használatban megmaradtak (mivel a mindennapi háztartási használat ellentétben ezekhez a korszokhoz évente csupán 6–7 úrvacsorai alkalommal nyúltak), ékes tanújeleiként a helyi nép- és iparművészet fejlettségének.²⁰ Így például az úrvacsoraoasztáskor használatos, drága ezüst boroskannák és maradandóbb ónedények mellett ebben a funkcióban Kárpátalján múlandóbb, törekeny anyagú edényeket, kerámiákat is találunk. Ilyen például a palágykomoróci későhabán ónmázás fajanszedény a 18. századból, a helyi készítésű ólomház cserépkorsók és kannák, vagy pedig a gyári készítésű keménycserép korszok. Mivel különleges használatra készültek, ezek az összeírásokban butykosnak, butykoskorszónak is nevezett cserépkorszok díszesebbek voltak, mint a paraszti edények. Rendszerint évszámmal látták el őket, valamint feljegyezték rájuk, melyik gyülekezet számára, hol és ki által készültek. Ezek az adatok sokat segítenek további művészeti alkotások beazonosításában is. Ezáltal olyan fazekashelyek és fazekasmesterek léte vált ismertté, melyekről sokáig a magyar népi fazekasság kutatása csak nagyon kevés információval bírt.

Ilyen fehér folt volt a népi fazekasság kutatásában a 20. század második feléig a történelmi Ugocsa vármegye nagyobb részéhez hasonlóan Salánk is. A község a 19. században még nem szerepelt a fazekashelyek között, csupán a 19–20. század fordulóján találjuk meg az iparos kimutatásban az 5–10 mesterrel nyilvántartott települések között.²¹ Ugyanakkor az 1960-as évek végéig a szakirodalom alig egy-két edényt ismerttett innen.²² 1969-ben viszont Takács Béla által leltározásra és közlésre került a Tiszántúli Református Egyházkerület Egyházművészeti Múzeum gyűjteményébe egy salánki

²⁰ P. Szalay 2005: 144.

²¹ Kresz 1991a: 528 (térkép); P. Szalay 1999a: 348.

²² Egy 1808–1809-ben elvégzett összeírás szerint a salánki református egyház tulajdonában egy „tíz itzés zöld butykos”, vagyis egy 8 liter körüli zöldmázás cserépkorszok volt. (P. Szalay 1999a: 339.)

fazekasmester által készített és a mátészalkai gyülekezetben használt két, szinte teljesen egyforma *úrasztali kanna* (korsó), melyeket ma is meg lehet tekinteni a DRK Múzeumának kiállításában.²³

A zöldmázás *kannák* anyaga cserép, s korongolt, domborműves díszítéssel készültek, illetve karcolt felirat található rajtuk. Talpuk – melyek némileg sérültek – kerek, öblük a derekuk felett a legszélesebb, válluk csaknem vízszintesen folytatódik a viszonylag széles nyakban. Nyakuk széles, kiöntő csövük rövid, kissé szélesedő, hengeres. Fülük a nyakból indul. Díszítésük a következő: öblüket derekuk felett teljesen behálózza a benyomkodott (csilaggal beütött) felületű plasztikus csíkdíszítés, továbbá – a többi kárpátaljai edényhez hasonlóan – stilizált szőlőfürtök, kalászmotívumok fedezhetőek fel, a gombdíszek pedig rozetta alakban kerültek elhelyezésre. A fülön csavart vonalú plasztikus, illetve szurkált díszítmények láthatóak. A felirat – mindkét esetben – a fül alatt a következő: „*Készítette ezen korsót Lengyel György a mté Szalkai nemes eklézsia számára örök emlékezetre Salákon Zán János által már. 9. 1818.*” Méreteiket tekintve a talpuk 13,5 cm átmérőjű, magasságuk pedig 45 cm.²⁴



*Úrasztali kanna Salánkról, Mátészalka 3.
(Forrás: P. Szalay 2019: 55. kép)*

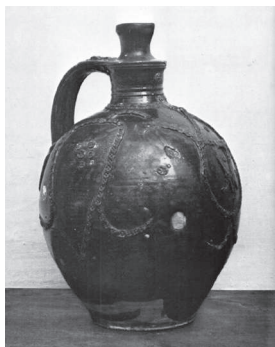
²³ Takács 1977: 318.

²⁴ P. Szalay 1991: 335, 340; P. Szalay 1999a: 347–348; P. Szalay 2012: 216–217; P. Szalay 2019: 91–92.



*Úrasztali kanna Salánkról, Mátészalka 4.
(Forrás: P. Szalay 2019: 56. kép)*

P. Szalay Emőke megállapítása szerint e két edény segítségével lehetett meghatározni a Kresz Mária által közölt mándoki úrasztali boroskorsó készítési helyét, ugyanis, bár felirat nem szerepel a felületén, díszítőtechnikája, díszítménye nagyon hasonlít a fentiekben tárgyalt két edényre.²⁵



*Butykoskorsó. Mándok. Zöldmázás. M: 52 cm
(Kresz 1991: 223. sz kép). Díszítése annyira hasonlít az előbb bemutatott két edényhez, hogy teljes bizonyossággal mondhatjuk: ez az edény is Zán János munkája, így készítési idejét szintén a 19. század második, harmadik évtizedére tehetjük.*

²⁵ P. Szalay 1999a: 348; P. Szalay 2012: 217; P. Szalay 2019: 92.

Ezenkívül szintén Zán János munkája volt használatban a kisari református gyülekezetben is. Ezzel már a negyedik cserépkorsót ismerhettük meg Zán János fazekasmestertől. A helyörténeti gyűjteményben található korsó felirata: „Zan János Salánkon csinálta Inandi György.” Bár ezen év nem található, de készítési ideje ez esetben is a 19. század elejére tehető. Méretei: a talp 13,5 cm átmérőjű, a magassága 45 cm.²⁶



*Úrasztali kanna Salánkról, Kisar
(Forrás: P. Szalay 2019: 57. kép)*

Nincs kizárva, hogy Zán Jánosnak egy ötödik alkotása is előkerült, ugyanis a nagyszőlősi megyei helyörténeti múzeum gyűjteményében több salánki agyagedényt is találtam, közöttük egy felirat nélküli, ám stílusában az előző négyre hasonlító, 19. századi, nagyméretű, zöldmázás *butykoskorsót*.

Mint láthattuk, a jelenlegi Kárpátalja területén működő fazekasközpontokról igen keveset tud a kutatás, ezért a Salánkon gyűjtött recens kerámiaanyag származási helyének behatárolása nem egyszerű feladat. A településhez közeli Beregújfaluban a 20. század elején is jelentős számú fazekas működött, de több kerámia Munkácson, Gödényházán, Apátfalván, vagy akár Salánkon készülhetett.²⁷ Az általam felkutatott helyi (elsősorban Salánkról, elvéve Nevetlenfaluból és Beregújfaluból származó) nagyszámú

²⁶ P. Szalay 1999a: 348; P. Szalay 2012: 217; P. Szalay 2019: 93. A szerző a közölt salánki korsók mellett munkáiban számos más kárpátaljai cserépedényt is bemutat: ungi (Korláthelmece és Ungtarnóc), beregi (Munkács, Beregszász, Beregújfalu, Nagybereg), és ugoesai (Gödényháza) edényeket, nagyobb-részt úrasztali korsókat. (P. Szalay 1999a: 337–350; P. Szalay 2012: 213–219; P. Szalay 2019: 79–94.)

²⁷ P. Szalay 2005: 148–150.



*Zöldmázos butykoskorsó a nagyszőlősi múzeumban
(Fotó: Kész B., 2021)*



*Persely a nagyszőlősi múzeumban. Salánk, 18–19. század
(Fotó: Kész B., 2021)*

cserépedény közül néhányat a mellékelt fényképeken láthatunk, típusonként csoportosítva.²⁸ Azt megállapíthatjuk, hogy a cserépedények vöröses színe

²⁸ Lásd még: Kész 2019b: 311. Ezek az edények részben mázatlanok, azokat csak egyszer égették ki. A mázas kerámia készítésekor az első égetés (*zsengélés*) után leöntötték az edényt mázzal, s másodsorra is kiégették. Az ólommal átlátszó, fényes, színtelen vagy színes. Mázolás előtt került sor az edény festésére (írására, *virágozására*). Ónmázás fajansz edényekkel a vizsgált kerámiák között nem talákoztunk.

(csak egy-két sárgásfehérre égett edényt találtam) arra utal, hogy a helyi vasoxidos agyagból készültek. A legtöbb cserépedény ólomházzal borított, zöld vagy barna árnyalatú.²⁹ Az ólomházzal sok edényen festés látható.³⁰ Leginkább a zöld, a barna, a sárga, a fehér és a fekete színek dominálnak. Az időnek kiválóan ellenálló cserépedények konzerválták az utókor számára készítőik keze melegét és mesterségbeli tudását, felhasználóik ízlését, az évszázados nemzeti és vallási hagyományokat.

A Kresz Mária által ismertetett kárpátaljai cserépedények közül kiemel-
 nek egy különlegesen szép emberfejű korsót az ugocsai Salánkról. „Az edény
 alulról töltődik, tölcser van beleépítve, a behatoló ital a tölcser körül áll
 meg. Talán lakodalmas edénynek készült, mint a gömöri hétrészes korsók.”³¹



243. Emberkorsó.
 1913-ban csinálta Tangel József.
 Bereng vagy Liponca M.
 Lelőhelye Salánk. Színe:
 fehér, zöld, vörös, sötétbarna.
 M.: 31 cm. Morvay Péter tulajdon.

*Emberkorsó Salánkról. 1913-ban készítette Tangel József.
 Színe: fehér, zöld, vörös, sötétbarna. M.: 31 cm. Morvay Péter tulajdona
 (Kresz 1991: 243. számú fotó)*

²⁹ Az ólomházzal üveget (kvarcot) és ólomoxidot tartalmaz, és szintelenül, vékony üveggé
 borul az edénytestre. Ha az ólomházzal rézoxidot tesznek, kiégetve zöld színt ad a kerámiának.
 Ha a mázhoz vasoxidot adunk, kiégetve az edény sárgás-barnás színű lesz. (Katona I. 1978: 9.)

³⁰ A máz alatti festék fehérre, sárgára, vörösre, barnára stb. színezett agyagból készül, engőbnak,
 öntőföldnek, festőföldnek nevezik. (Katona I. 1978: 9.)

³¹ Kresz 1991: 67.

A korsó alkotója ugyanaz a Salánkon megtelepedett német fazekas dinasztiából származó Tangel József, aki az általam gyűjtött magyar címeres boroskorsót is alkotta (ez igazolja, hogy az illető Salánkon működött),³² másrészt az emberkorsó összehasonlítási alapot nyújt a recens salánki kerámiák tanulmányozásához.



Vizes- vagy boroskorsók, a jobb oldali (címeres) edény felirata: „Orbán Andrásnak csinálta Tangel József 1894”



Dohánytartó. A dohánytartó a nagy kerámiaközpontok jellegzetes terméke volt, melyet gyakran figurálisan formáztak meg. Az emberalakot marcangoló medve talán a kisgyerekek elriasztását szolgálta. Levehető fejjel készült, amely egyúttal az edény fedele volt. Ráakott „szőrös” díszítése szűrőn, krumplinyomón átnyomva készült. (Fotó: Kész B., Salánk, 2016)

³² A családnak máig élnek leszármazottai a településen, az adatközlők elmondása alapján a fazekasmester egykori lakóházának és műhelyének a helyét is sikerült beazonosítani.

A Kresz Mária által ismertetett korsó emberalak vonásai, az antropomorf díszítés stílusa alapján feltételezhetjük, hogy az alábbiakban bemutatásra kerülő, embert megragadó medve formájú dohánytartó edényt is Tangel József készíthette, bár az utóbbin nincs név és évszám.



*Vizeskorsók: a bal oldali mázatlan, a kisebbik zöld mázas.
(Fotó: Kész B., Salánk, 2016)*



A csecses korsó. Más néven csörgős korsónak is nevezték azt a vizeskorsót, amelynek a szájába rostélyt illesztettek, hogy a patakba merítve szűrt víz kerüljön bele, és hogy a mezőn a barázdába letéve bele ne másszon valami. Inni a fülére helyezett csecsen keresztül lehetett. A belsejét apró golyócskák, kavicsok tisztították meg, amelyek csörögtek, ha a leány a kútra ment a korsóval. (Fotók: Kész B., Salánk, 2016)



Cserépfazék (nagyfazék, lakadalmos fazék).

Kívülről mázatlan, belül mázas, nagyméretű, tűzálló főzőfazék, rátétes, bevagdalt zsinórutáncatú szalagdísszel, a fül alsó végénél erősítő célú ujjbenyomásos dísszel. (Fotó: Kész B., Salánk, 2016)



*Fazekak. Ólommázás cserépedények
(Fotó: Kész B., Salánk, 2016)*



*Tejes csuprok. A tej megaltatására használták.
(Fotó: Kész B., Salánk, 2016)*



Szilkék. Ólommas cserépedények folytatott, elfuttatott, pötyyözött, virágozott, ecsettel, írókával festett, karcolt mintákkal. A széles szájú, öblös edényeket ételhordásra, aludttej vagy lekvár tárolására használták. (Fotó: Kész B., Salánk, 2016)



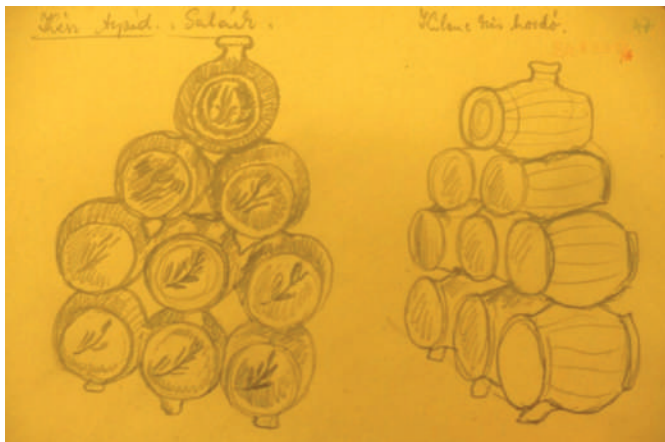
*Nagyméretű cserépszűrő
(Fotó: Kész B., Salánk, 2016)*



*Nagyméretű, zöld mázas cseréptál.
Tészta keltetésekor, mosogatáskor és egyéb alkalmakkor használták.
(Fotó: Kész B., Salánk, 2016)*



Pálinkásbutellák. A jobb oldali, cserépkulacs alakú, fekete ólommázás cserépedényt a magyar címer és zöld rozsmaring minta díszíti. Két oldalán a készítés időpontja olvasható: „1805” és „Szeptember”. A bal oldali, hordó alakú, világosbarna alapon fekete csikos, ólommázás cserépedény; két végén felirat „Jana Feri” és „1881”. (Fotó: Kész B., Salánk, 2016)



Hordókulacs (hordóbutella vagy lakodalmi kulacs) Salánkról. Alakját tekintve igen érdekes a 3, 6 vagy akár 10 kisebb, egymással csövekkel összekötött hordóból, háromszög alakúra összerakott kulacs. A hordócskák aljára nevet, dátumot, jókívánságokat, esetleg rigmusokat írtak. (Rajz: Ördög László, 1943)

A fennmaradt cserépkorsók, szilkék, fazekak, tálak és más edények a népi textíliákkal, a parasztházak oromzatszízeivel, a faragott tornácokkal, kútágasokkal, a festett bútorokkal együtt az itt élő emberek ízlését és identitását tükrözik. A szötteseken és faragásokon megfigyelt motívumokkal (virág, csillag, életfa, madár stb.) a népi kerámia tárgyain is találkozhatunk, bár leginkább már csak a múzeumok és tájházak gyűjteményeiben. Sikerként könyvelhetjük el, hogy a kutatómunka során nemcsak egy közel egy évszázada kihalt háziipar, a salánki fazekasmesterség tárgyi emlékeit sikerült szép számban összegyűjteni Salánkon, hanem két konkrét személy, a 19. század elején alkotott Zán János, és a 19. század végén, a 20. század elején működött Tangel József fazekasmesterek munkásságára is fényt deríthettünk. Hogy Zán János mennyire ismert és keresett mester lehetett annak idején, bizonyítják az általa megrendelésre készített úrasztali edények általunk ismert rendeltetési helyei: Kisar 70, Mátészalka 80, Mándok pedig 100 km-re fekszik Salántól. Egyetérthetünk P. Szalay Emőkével, aki szerint ezek a korszok a magyar népi kerámiaművészet legrangosabb alkotásai közé tartoznak, melyek az évszázados hagyományos formákat, a helyi sajátosságokat (szőlőfürtös és kalászos díszítmények) a debreceni fazekasság hatásával (gombdíszek) ötvözve kaptak rendkívül impozáns megjelenést. E parasztiparosok által készített, napjainkig fennmaradt tárgyak generációkat szolgáltak ki, a mai nemzedékeknek pedig dokumentálják a száz-kétszáz évvel ezelőtt élt elődeink esztétikai érzékét, ízlését, színes, gazdag tárgyi és szellemi világát.

IRODALOM:

CSUPOR István

2013 *A Dunántúl, a Felföld és a Felső-Tisza-vidék népi kerámiaművészete. A Kárpát-medence kerámiaművészete 5* (sorozatszerkesztő: Vörösváry Ferenc). Novella Könyvkiadó, Budapest

CSUPOR István–CSUPORNÉ Angyal Zsuzsa

1998 *Fazekaskönyv*. Planétás Kiadó, Budapest

D. RÁCZ Magdolna

2014 *Cserépedények*. In: Ratkó Lujza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete*. Jóna András Múzeum, Nyíregyháza, 392–419.

DOMANOVSKY György

1973 *Magyar népi kerámia*. Corvina Kiadó, Budapest

DOMANOVSKY György–VARGA Marianna

1983 *Mai magyar népi iparművészet*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

HOFER Tamás–FÉL Edit

Magyar népművészet. Corvina könyvkiadó, Budapest

KATONA Imre

1978 *A magyar kerámia és porcelán*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest

KELEMEN Gyula

1939 *A tiszamenti háziipar*. In: Fábián Sándor (szerk.): *Szatmár, Ugocsa, Bereg k. e. e. vármegyék monográfiája*. Kiadja: A magyar városok monográfiája kiadóhivatala, Budapest, 462–467.

KÉSZ Barnabás

2018 „*A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. Doktori disszertáció (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/09f873b4-2d3f-4748-80fd-669758bd276c/content>)

2018a „*A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. A doktori disszertáció melléklete (<https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/5ab4477c-6f3d-46e0-8ae1-d6ebf09fd960/download>)

2019 *Egy letűnt kézműipar nyomában. A fazekasmesterség emlékeinek kutatása az ugoicsai magyar falvakban*. In: P. Szászfalvi Márta és Kavacsánszki Máté (szerk.): *Pietas et Scientia. Tanulmányok P. Szalay Emőke tiszteletére*. Studia Folkloristica et Ethnographica 76. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Tiszántúli Református Egyházkerület, MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport, Debrecen, 139–150.

2019a *Motívumok és jelképek az ugoicsai magyarság 19–20. századi népi díszítőművészetében*. In: Jakab Albert Zsolt–Peti Lehel (szerk.): *Aranymadár. Tanulmányok Tánczos Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kolozsvár, 305–320.

KRESZ Mária

- 1991 *Magyar fazekasművészet*. Corvina–Forum, Budapest
 1991a *Agyagművesség*. In: Domokos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz III. Kézművesség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 524–600.

KRESZ Mária–KÖVÉR Mária

- 1983 *Magyar népi cserépedények*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest

KÓS Károly dr.

- 2000 *A Mezőség néprajza*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

P. SZALAY Emőke

- 1991 *A mátészalkai egyház úrasztali tárgyai*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Régió és kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzából Gunda Béla tiszteletére*. Debrecen, 333–342.
 1999 *Modern iparművészeti emlékek a kárpátaljai református templomokban*. In: P. Punykó Mária (szerk.): „*Madarak voltunk...*” *Kárpátaljai néprajzi írások*. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 123–132.
 1999a *Adatok a Felső-Tiszavidék fazekasságához*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére*. Debrecen, 337–350.
 2005 *Úrasztali borosedények a Kárpátaljai Református Egyházkerület gyülekezeteiben*. In: Geszti Zsófia és mások (szerk.): *Kultúrakutatás Kárpátalján. Néprajzi, kulturális antropológiai konferencia tanulmánykötete*. Jankó János Néprajzi Egyesület (Budapest) – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (Ungvár), 144–152.
 2012 *Az úrasztali borosedények jelentősége a népi kerámia kutatásában*. In: Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. Miskolc, 213–219.
 2019 „...Mindennemű edényeket, akár...cserép legyenek... elfogadjuk...” XVIII–XX. századi cserépedények a felvidéki, kárpátaljai, tiszáninneni és tiszántúli református egyházközösségekben. Magyar Református Egyház Javainak Tára. *A magyar református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga XLV*. Budapest.

SZULOVSKY János

- 2002 *A magyar kézművesipar története*. Magyar kereskedelmi és Ipar-kamara, Budapest
- 2009 *Kézművesség, ipar*. In: *Magyar néprajz* I.2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 543–566.

TAKÁCS Béla

- 1977 *A népi kerámia emlékei a tiszántúli református templomokban*. In: Módy György és Durkó Mátyás közreműk., Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1977*. Debrecen, 305–333.

VISKI Károly

- 1941 *Díszítőművészet*. In: *A magyarság tárgyi néprajza*. A magyarság néprajzának második kötete. Második kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 274–395.